

Милош М. Ковачевић<sup>1</sup>  
Универзитет у Београду  
Филолошки факултет  
Универзитет у Крагујевцу  
Филолошко-уметнички факултет  
Orcid: 0000-0002-4314-5061

## О ПСЕУДОКООРДИНАЦИЈИ И ПСЕУДОЗАВИСНОСТИ У СРПСКОЈ СИНТАКСИ

Циљ рада је да се анализи подвргну србистички синтаксички прилози посвећени проблемима псеудокоординације и псеудозависности. Термин *псеудокоординација* готово је општеприхваћен термин у историјској синтакси различитих језика, одакле је пренесен и у историјскосинтаксичка српска истраживања. Термин *псеудозависност* србистичког је поријекла (увео га је Љ. Поповић 1977. у анализи једног типа финалне реченице савременог српског језика), и мимо србистике се не употребљава, а и у њој врло ријетко. У раду се пропитују критеријуми диференцијације субординације и координације, е да би се на основу њих могло закључити постоје ли „псеудозависне реченице” или су оне посљедица неегзактности или погрешног тумачења синтаксичких критеријума на којима почива разграничење координације и субординације.

Анализа радова о псеудозависности показала је да „учење” о псеудозависности не почива ни на једном егзактном синтаксичком критеријуму, и да би потврда постојања те категорије нужно „игнорисала” већи број синтаксички неспорних чињеница и критеријума. Зато термин псеудозависност, за разлику од научно утемељеног термина псеудокоординација, нема никаквог научног оправдања.

**Кључне ријечи:** српски језик, координација, субординација, псеудокоординација, псеудозависност, историјска синтакса, савремена српска синтакса

Термини *псеудокоординација* (псеудонезависност) и *псеудозависност* (псеудосубординација) припадају различитим језикодисциплинарним областима, бар кад је србистика и/или сербрократистика у питању. Псеудокоординација је општеприхваћен термин историјске синтаксе, док је псеудозависност (псеудосубординација) покаткад употребљавани термин савремене српске синтаксе.

1 mkovacevic31@gmail.com

## 1. Псеудокоординација (псеудонезависност)

Термин *псеудокоординација*<sup>2</sup>, како то показује С. Павловић (2022), распрострањен је у синтаксичким историјсколингвистичким истраживањима, будући да феномен псеудокоординације „постоји у многим индоевропским (и неиндоевропским) језицима”, с тим да је „најпотпуније описан у савременим германским језицима, нешто мање у романским, док је у словенским језицима дуго био на периферији лингвистичке пажње” (Pavlović 2022: 222). Псеудокоординираном конструкцијом сматра се „реченична конструкција у којој се формалном синтаксичком координацијом исказује субординативна семантика” (Pavlović 2022: 221–222).

Псеудокоординација се везује само за случајеве у којима једна семантичка категорија за своју синтаксичку реализацију подразумева искључиво субординацијску структуру, али се не остварује употребом зависног (субординираног) него независног (координираног) везника, по правилу копулативног. Међу тим координацијском устројству реченице инкомпатибилним синтаксичко-семантичким категоријама најзразитија је допунска (комплементацијска) синтаксичка категорија. Под синтаксичком допуном или комплементацијом подразумева се поступак употпуњавања или проширивања садржаја управне ријечи (Ružić 2006: 34; Pavlović 2009: 8). Комплементација на синтаксичком плану „подразумева успостављање структурно и функционално зависног односа између два елемента дате конструкције: граматички главног и зависног, подређеног, допунског” (Ružić 2006: 33). Допунски и координацијски синтаксички односи, били они синтагматски или реченични, у основи су контрадикторни. Сваки координацијски синтаксички однос подразумева низање хомофункционалних јединица, док допунски однос увијек подразумева синтаксичку структуру са хијерархизованим јединицама (надређеном и подређеном, односно главном и допунском). Једноставно речено: координација је низање хомофункционалних јединица, док је субординација „употпуњавање” надређене зависног синтаксичком јединицом, дакле веза хетерофункционалних јединица. Будући да допунски синтаксички однос искључује хомофункционалност синтагматизованих јединица, логично је да се међу члановима допунске синтаксичке конструкције – без обзира на то да ли су они повезани јукстапозицијски или пак координацијским или субординацијским везником – искључује координацијски синтаксички однос.

Кад се у тој семантички предодређеној субординацијској вези допунске клаузе, умјесто логички очекиваног зависног везника, употрејеби независни везник – таква се реченица у историјској синтакси назива *псеудокоординацијском*. Анализом старосрпског језика (на

2 Као у употреби доста ређи конкуренти готово општеприхваћеном термину *псеудокоординација* јављају се, по наводима С. Павловића (2022: 222), и термилошке варијанте: *асиметрична веза*, *лажна координација*, *двоструко инфлективна веза* и *глаголска серијализација*.

примјеру језика повеља и писама од XIII до краја XV вијека) С. Павловић је показао да се „псеудокоординативна допуна у старосрпским реченицама јавља тако што ситуација изражена другом клаузом представља допуну глагола прве клаузе, иако су те две клаузе повезане координативним везницима *и* или *и шер(е)*”, и то „уз ограничен број старосрпских глагола: *дайти, допустити, помоћи, згодити се, случити се, учинити, хшети*”<sup>3</sup> (Pavlović 2022: 224). Уз све ове глаголе, умјесто допунске псеудокоординацијске клаузе уведене координаторима *и* и *и шер(е)*, могла је бити реализована права субординацијска објекатска или субјекатска клауза „уведена субординаторима *јер(е)* и *како* (посведоченим у функцији допунског везника од најстаријих старосрпских споменика), или знатно чешће субординатором *да* (потврђеним у својству допунског везника од друге половине XIV века)” (Pavlović 2022: 225).

У псеудодопунским реченичним конструкцијама „копулативна веза између управног глагола и његове реченичне допуне израз је неусаглашености синтаксичке и концептуалне структуре исказа” (Pavlović 2022: 221). Друкчије речено, у таквим конструкцијама семантичка и синтаксичка структура реченице стоје у асиметричном односу, јер семантичку не прати синтаксичка субординација, него насупрот семантичкој субординацији стоји синтаксичка координација. „Избор паратактичког синтаксичког решења за једну изразито хипотактичку семантичку релацију, у време када су већ изграђене одговарајуће хипотактичке стратегије, типолошки се може тумачити као траг архаичне, неконфигуративне синтаксе<sup>4</sup> без централизоване реченице и с високом аутономношћу реченичних компоненти.” (Pavlović 2022: 232)

У историјкосинтаксичком термину *псеудокоординација* (*псеудозависности*) префикс или префиксоид *псеудо-* задржава своје основно значење „неистинитости”, будући да он, као и синонимни му префикси *надри-*, *назови-* и *квази-*, има улогу негативног квалификатора „тако да именица у основи и творбена именица стоје у својеврсном антонимном односу” (Radović Tešić 2002: 121). Зато термин *псеудокоординација* будући да значи „некоординација” нужно значи и субординација, и то координацијски остварена субординација. Псеудокоординиране сложене реченице нису, дакле, координиране, него субординиране сложене реченице. Псеудокоординација значи синтаксички специфично (координацијским везником) реализовану субординацијску везу надређене и подређене клаузе. И то само у случајевима у којима је једна искључиво субординацијска семантичка категорија (каква је нпр. категорија комплемантације)

3 Какве су нпр. следеће у транслитерализацији дате реченице: *Ако Бог допусти и будемо заједно; Ако ти се згоди и прибежнеш у град наш; Ако би се згодило и шер се нашли на мору*, и сл.

4 „Термин неконфигуративна синтакса настаје у теоријским оквирима генеративне граматике, тј. *генеративне теорије ујављања и везивања* (Government and Binding Theory) осамдесетих година прошлог века као ознака за специфичне, неиндо-европске синтаксичке системе без изграђене реченичне хијерархије, својствене, првенствено, енглеском језику.” (Pavlović 2013: 11)

инкомпатибилна са координацијском синтаксичком категоријом. Зато су псеудокоординиране допунске конструкције само формални подтип допунских као искључиво субординираних конструкција<sup>5</sup>.

## 2. Псеудозависности (псеудосубординација)

Појам *псеудозависне* реченице<sup>6</sup> увео је пре близу педесет година (1977) Љубомир Поповић у раду „Намерне реченице у функцији напоредних”. Анализирајући реченице типа *Возовођа је отишао, да се више не врати*. – он сматра да је реченица (тј. клауза) *да се више не врати* псеудофинална, тј. „хибридног карактера” будући да има особине „и зависних (намерних) и напоредних (саставних или супротних) реченица” (Роровић 1977: 155). У детаљној синтаксичко-семантичкој анализи реченица које је назвао псеудофиналним Љ. Поповић ће издвојити и диференцирати њихове особине које их везују за независне саставне или супротне реченице, и особине које их везују за зависне финалне реченице. У закључку те анализе Љ. Поповић (1977: 163) каже:

Код псеудофиналних реченица се, дакле, уочава веза и са правим финалним и са напоредним реченицама. Са финалним реченицама их спаја: на семантичком плану – обележавање радње која се надовезује на претходну, тј. еволутивно значење, а на формалном – реченична структура (везник, глаголски облик). Са напоредним реченицама их повезује самосталност значења, односно одсуство детерминативне функције, што се одражава и на начину структурирања одговарајуће сложене реченице, која у том погледу има све карактеристике напоредног односа.

Једном речи, ради се о хибридним реченицама, које се не могу потпуно сврстати ни у зависни ни у напоредни тип. Ипак, у њима доминирају особине напоредних реченица, и у значењу, које је битно измењено у односу на значење финалних реченица (финалности овде нема), и у функцији. Због тога псеудофиналне реченице треба сматрати једним нарочитим типом напоредних реченица, односно, узимајући у обзир њихов облик, који нормално служи за обележавање зависног односа, – као једну врсту напоредних, али неправих напоредних реченица.

Погледа ли се само последњи цитирани трореченични закључни параграф, у њему се лако уочавају квалификационе контрадикторности.

5 Псеудокоординиране допунске клаузе реализују се, покаткад, и у разговорном стилу савременог српског језика, што потврђују и следећи примјери: *Имам среће да [→ да] мој муж не верује у чествовачу*, те увек имамо пар балона пијаће воде (Данас, 16–17. 7. 2022, 9); *Срећа је да [→ да] се Арабија вековима држи овог златног правила*. (Вечерње новости, 27. 10. 2021, 2); *Свака част Вучићу, Ани Брнабић и Влади Републике Србије, да [→ што] је масовна вакцинација увелико у току у шоу у шој нашој Републици* (Данас, 13–14. 3. 2021, Недеља, V) и сл.

6 У досадашњој србистичкој литератури употребљаван је само термин са префиксираним српском основном лексемом *зависности*, дакле термин: *псеудозависности*, док термин са синонимном латинском лексемом субординација, дакле термин *псеудосубординација*, није забиљежен. То је потпуно супротно употреби антонимског термина са лексемама координација и независност, будући да се сусреће само термин *псеудокоординација*, док у србистици није забиљежен термин *псеудонезависности*.

Најприје се, наиме, каже да се ове реченице „не могу потпуно сврстати ни у зависни ни у напоредни тип”, што би значило да су заправо субординацијско-координацијске, а онда се на крају то мишљење поништава констатацијом да „псеудофиналне реченице треба сматрати једним нарочитим типом напоредних реченица”, тј. „као једну врсту напоредних, али неправих напоредних реченица”. Поповићева анализа, међутим, прије је основа за закључак да су у питању „неправе финалне” него „неправе напредне реченице”. А ево и зашто.

Форма тих реченица је искључиво форма финалних реченица: општесубординацијски везник *да* и предикат у потенцијалу (чешће) или (рјеђе) у перфективном презенту. Иако аутор тврди да се „заменом субординираног везника *да* координираним везницима *и*, *иа* добија паратаксичка релација” (Роровић 1977: 161) – то једноставно није тачно. Таква замјена, без замјене личног глаголског облика у предикату, не даје граматичну реченицу, уп.: *Возовоћа је отишао, да се више не врати*. [ $\rightarrow$  \**иа се више не врати* / \**и више се не врати*]. Да би конкурентна независносколожена реченица била граматична, неопходно је замијенити не само везник него и предикатски перфективни презент перфектом: *Возовоћа је отишао, да се више не врати*. [ $\rightarrow$  *иа се више није вратио* / *и више се није вратио*]. То показује да је морфосинтаксичка структура „псеудофиналне” и конкурентне саставне реченице потпуно различита. То су синтаксички два потпуно различита начина исказивања истог садржаја. А за синтаксу, посебно за диференцијацију координације и субординације, много је битније КАКО се неки садржај исказује од тога ШТА се једном синтаксичком конструкцијом исказује. Зато су конкурентне реченице, она с везником *да* и она с везником *иа* или *и*, синтаксички инкомпатибилне реченице: она уведена везником *да* је зависна финална, она с везницима *и* или *иа* – независна саставна. Али је њихова семантика у основи иста. То је, како ју је дефинисао Љ. Поповић (1977: 174), *еволутивно-финална* семантика. Њена је суштина у томе да се *да*-клаузом износи нова, додатна информација, али не као намјеравана, смишљена ситуација, него као реална, завршна фаза каквог процеса, при чему се очитује њихов еволутивни карактер. С друге стране, ако је већ у полусложеничком именовану те семантичке категорије употребљена и лексема „финална” („еволутивно-финална”), онда је готово контрадикторан цитирани ауторов став да, кад је ријеч о анализираним реченицама, „финалности овде и нема”.

Дати став негира не само ауторово одређење дате семантичке категорије као еволутивно-финалне него и резултат продубљење семантичке анализе „псеудофиналних” реченица, која је показала „да постоји концептуална веза између правих и лажних финалних реченица: најпре, темпорална прогресија је остатак односа намера–циљ (где прво увек логички временски претходи другом), потом чињеница да се зависном реченицом често представља наставак, последња фаза и исход такође сигнализирају да је први предикат нека врста припреме за други (из чега опет произилази да је однос финалности сачуван у рудиментарној

форми). Можда би се чак могло рећи да у главној реченици постоји нека врста више (деагентизоване) намере (која дакле не потиче од њеног субјекта) да се одигра догађај изражен зависном реченицом.” (Ašić, Dodig 2016: 107) Управо се због тога *ga*-реченице са еволутивно-финалном семантиком и сматрају подтипом зависних финалних, а не подтипом независних саставних реченица. То је најексплицитније показала В. Ружић у раду о систему финалних реченица, у коме у посебан тип зависних финалних клауза издваја „еволутивно-финалне (псеудофиналне) клаузе”, будући да је „финално, у ширем смислу, [и] оно што се односи на завршне исходе каквог кретања (не само усмереног ка замишљеном циљу већ и судбински предодређеног или условљеног процесима у природи)” (Ružić 2022: 567–568). Још нико није, а вјерујемо ни да ће, у опис синтаксичко-семантичког система независних копулативних реченица као посебан формално-семантички подтип укључити и сложене реченице са еволутивно-финалном *ga*-клаузом. Али ће зато свако у детаљнијем семантичком опису копулативних конструкција нужно у посебан семантички подтип морати издвојити и еволутивно-финално значење саставних реченица с везницима *и* или *иа*.

Та чињеница води до логички нужног закључка да се еволутивно-финално значење може изразити конкурентно и независнословеном и зависнословеном реченицом. То, међутим, није ексклузивност само еволутивно-финалног значења него је карактеристика и свих адвербијалних значења<sup>7</sup>. Наиме, бројна критеријална синтаксичко-семантичка истраживања сложене реченице показала су да „све смисаоне односе по којима се именују зависнословене реченице (узрочна, посљедична, погодбена, временска, мјесна, допусна итд.) налазимо и у синтактички независнословеним реченицама” (Vukojević 2008: 142).

Пренебрегавајући ту неспорну и лако провјерљиву чињеницу, погрешно претпоставивши да зависним и независним сложним реченицама у подлози стоје неподударне семантичке категорије, Љ. Поповић је у средњошколској, са Ж. Станојчићем коауторској, граматичици (1992) поменуо још двије врсте „псеудозависних реченица”. Прве су „*и*сеудозависне *п*осљедичне реченице са везничким спојем *иако ga*”, које репрезентује примјер: *Зоран врло вешито вози ауто, иако ga му се сви диве*. У наведеној сложеној реченици, по Поповићевом мишљењу (Stanojčić, Popović 1992: 320), другом реченицом се „не карактерише ситуација претходне реченице (она је већ окарактерисана, упор. *врло вешито*)”, него се „ситуација означена другом реченицом износи као посебна појава која стоји у посљедичном односу према (целој) ситуацији прве реченице”. Због тога *иако ga*-клауза, иако има „облик зависне посљедичне реченице” показује „ситуацију која је *нап*оредна са претходном ситуацијом”, па је еквивалентна са „саставним (тј. *нап*оредним) реченицама с посљедичним значењем”. То се, по мишљењу Љ. Поповића, „види по могућности да се

7 То се, дакле, не односи на допунска реченична значења, која су у савременом језику и семантички и синтаксички искључиво субординацијска.

*иако да* замени саставним везником *и*: *Зоран врло вешито вози ауто, и* *му се сви диве*” (Stanojčić, Popović 1992: 320).

У подлози наведеног мишљење налазе се двије погрешне претпоставке. Прва, да се право посљедично (не начинско-посљедично) значење примарно изражава саставним реченицама. И друга, још погрешнија, да се зависном клаузом не може карактерисати цијели садржај основне клаузе, иако је то основна карактеристика свих зависнослужених реченица са рашчлањеном структуром (о зависнослуженим реченицама рашчлањене и нерашчлањене структуре в. у Belošarčkova 1977: 216–233). Ту претпоставку негира и чињеница да је примарна, будући једнозначна, форма посљедичних клауза управо форма зависних клауза с везником *иако да*. Наиме, „од сложених везника само је *иако да* прави граматикализовани везник рашчлањених посљедичних реченица”, којима се „изражава реална и често остварена посљедица; у зависној суреченици нема кондиционала”, с тим да се посљедичне реченице с везником тако да употребљавају „у свим функционалним стиловима” (Vukojević 2008: 232–233).

Ако лексема *псеудозависан* значи „није зависан”, а само такво значење уноси у дату лексему префикс(оид) *псеудо-*, онда се, према тумачењу Љ. Поповића, посљедичне реченице уведене везником *иако да* морају сматрати независним саставним реченицама са посљедичним значењем. А оне то нису. Оне нису *псеудозависне* него *праве зависне* посљедичне реченице. Њима су семантички, али не и синтаксички, конкурентне независне саставне реченице с везницима *иа* или *и*, с којима су по правилу супституентне. Уосталом, никад нико није, нити ће посљедичне реченице с везником *иако да* анализирати у оквиру система независних, него искључиво у оквиру система зависних посљедичних односа, чему је потврда и монографија о изражавању посљедичних односа Л. Вукојевића (2008: 232–234).

Осим „псеудозависних последичних реченица с везником *иако да*” и „псеудозависних финалних реченица с везником *да*” Љ. Поповић помиње и „*псеудозависне*, тј. привидно зависне *временске реченице* с везником *док*” репрезентујући их примјерима: *Док једни раде, други ленсћивују.*, или: *Једни ленсћивују, док други раде*. Код тих реченица „форма (уп. везник *док*) јесте форма временских реченица, али је значењски однос (исказивање конфронтације) као код супротних реченица” (Stanojčić, Popović 1992: 345).

Потпуна анализа синтаксичког – координацијског и/или субординацијског – статуса везника *док* у наведеним реченицама, проведена према синтаксичким критеријумима разграничења субординацијских и координацијских везничких структура које је увео Рус А. М. Пешковски (1959: 131–149), показала је да везник *док* у реченицама с конфронтативном семантиком није нити може бити независни, него је искључиво зависни везник. Он, наиме, у тим реченицама дијели све синтаксичке суштинске особине субординираних везника и ниједну особину координираних везника. Управо због таквог синтаксичког статуса везника

*док*, како је то показано и доказано у два рада посвећена синтаксичко-семантичкој анализи ових реченица (Kovačević 1998: 151–157; Tanasić 2012: 195–210) – оне не припадају независним супротним реченицама, него представљају посебан тип зависних реченица – *контрастне зависне реченице*. Те синтаксичке критеријуме који везник *док* у контрастном значењу искључују из независних и сврставају само у зависне везнике покушала је у посебном раду наводећи неколико „псеудоаргумента” – међу којима се као негативно уникатан издваја „аргумент” неразликосвања инверзије и перспективизације клаузалних садржаја – оспорити Д. Кликовац (2022: 147–166).

Подвргавајући у посебном раду (Kovačević 2023: 171–189) детаљној и критеријалној анализи све аргументе Д. Кликовац, показали смо да ниједан од критеријума припадности контрастног везника *док* зависним везницима није у свом раду научно критеријално довела у питање Д. Кликовац, иако је сваки до њих покушала оспорити. Та анализа је показала

да везник *док*, ако се на њега примене јасни и недвосмислено делотворни синтаксички критеријуми разликовања независних и зависних реченица, припада искључиво зависним везницима, с којима дели следеће, а заправо све суштинске, карактеристике:

- а) Везник контрастних *док*-клауза као и сви зависни везници припада структури зависне клаузе, што потврђује инверзија тих клауза (уп. Победа има много очева, *док је њораз увек сироче*. → *Док је њораз увек сироче*, победа има много очева);
- б) Контрастни везник *док*, као и сваки зависни везници, твори само зависне реченице, док не може творити зависне синтагме, за разлику од свих везника независних реченица који су истовремено и везници независних синтагми;
- в) Контрастне *док*-клаузе могу се, као и све зависне клаузе, у одређеним синтаксичко-семантичким условима кондензовати падежним или предлошко-падежним прилошким одредбама, док кондензовање независних клауза никад није могуће;
- г) Синтаксички критеријум диференцијације субординираних и координираних везника, који је васпоставио још готово пре једнога века А. М. Пешковски за руски језик, толико је научно делотворан у примени да не оставља могућност прелазних случајева, тј. могућност тумачења неке сложене реченице ни као псеудонезависне ни као псеудозависне, него искључиво или као зависне или као независне. (Kovačević 2023: 185)

Највећи, ако не и једини, поборник Поповићевог мишљења о постојању псеудозависних реченица без сумње је Д. Кликовац. Али она очито има проблем са значењем самог термина „псеудозависност”, односно значењем префикс(оид)а *псеудо*-. Док код Љ. Поповића псеудозависност, као привидна, лажна зависност, заправо значи „независност”, код Д. Кликовац то увијек није случај. Она игнорише значење „неистинитости” префикс(оид)а *псеудо*- преводећи га у значење „полуистинитости”, будући да за њу псеудозависне реченице нису ни зависне ни независне, него „псеудозависне реченице имају својства и једне и друге категорије”



(Кликовац 2018: 216). Притом се код Д. Кликовац псеудозависне реченице не свде само на три врсте које је издвојио Љ. Поповић, тј. на псеудозависне финалне с везником *да*, псеудозависне посљедичне с везником *иако да* и псеудозависне временске с везником *док*. Тим трима врстама Д. Кликовац додаје још двије врсте „псеудозависних реченица”. Наиме, она псеудозависним реченицама сматра и један специфичан тип поредбених реченица с везником *као ишћо* који је учила и описала В. Петровић (1986: 115–122). Ријеч је о реченицама типа: *Он је у пјесми сликар, као ишћо је, ојетш, у својим сликама, пјесник*. Те реченице В. Петровић (1986: 121) одређује као „нетипично поредбене или начинске реченице”. А њихова нетипичност огледа се у томе што су оне „поредбене реченице у функцији напоредних са значењем супротности”, па се неке „веома лако могу парафразирати као напоредносложене, али по значењу саставне реченице”. Иако ове реченице В. Петровић не сматра псеудозависним, Д. Кликовац (2018: 185) каже да је „очигледно да је управо о њима реч: оне су формално (наизглед) зависне, а по значењу независне (синтаксички аутономне), и могле би се парафразирати клаузама које би стајале у напоредном (супротном или саставном односу) према претходној”.

Ако *псеудозависан*, будући да префикс(соид) *псеудо-* носи значење неистинитости, заправо значи *независан*, дати тип поредбених клауза с везником *као ишћо*, по мишљењу Д. Кликовац, прије би припадао независним саставним неголи зависним поредбеним реченицама. Међутим, никад нико од србиста у систем независних саставних реченица није укључивао овакве реченице с везником *као ишћо*, него их је сматрао посебним семантичким подтипом поредбених или поредбено-начинских реченица, што оне и јесу. Тако И. Палић, наводећи „да се различити смисаони односи међу клаузама могу остварити и унутар координације и унутар субординације”, и да би „укључивање оваквих сложених реченица у категорију координираних довело у питање принципно разликовање, тј. немијешање координираних и субординираних везника” – закључује да је „много оправданије овакве клаузе сматрати субординираним, јер је њихова зависност структурно увјетована” (Palić 2007, у намени 199). То мишљење потврђује и М. Николић (2017: 153–154) у монографији о поредбено начинским конструкцијама у српском језику. Те реченице дакле нису ни независне саставне, ни псеудозависне поредбено-начинске, него семантички специфичне зависне поредбене реченице.

Д. Кликовац и сама даје допринос „псеудозависности” проглашавајући још један тип временских реченица псеудозависним. У питању су специфичне „сложене реченице са темпоралном клаузом у српскохрватском језику” (Milošević 1981–1982: 465–476). А специфичне су по значењу „изненадне преурањености” (Kovačević 2003: 141–174; 2011: 141–146), односно значењу „изненадности појављивања у времену” (Antonić 2001: 141–146). Њима је у србистици посвећено (још) неколико радова (уп. осим поменутих и: Tanasić 2012a: 157–165; Popović 2014: 105–106; Stanojević 2022: 243–253). Везник је зависне клаузе у овој сложеној реченици или *кад*, или

синониман му данас архаични везник *док*, као нпр.: *Ми смо шаман били прилегли, кад/док зајуца са свих страна*. Сви поменути аутори, бавећи се из различитих аспеката анализом ових реченица, сматрали су их искључиво временским зависним реченицама, увијек напомињући да значење изненадне реализације радње зависне клаузе нужно подразумејева и наглашену семантичку компоненту супротности. Сложене реченице с тим клаузама припадају (под)систему зависносложених реченица за „изражавање временске непосредности” (Ковачевић 2023а).

Насупрот готово општеприхваћеном ставу о синтаксички зависном статусу ових *кад-* и *док-*клауза, Д. Кликовац је у опширном раду (2018: 181–216) покушала аргументовати супротан став: да сложене реченице с овим клаузама нису зависне, него независне. Она, истина, сматра

да ове *кад-* одн. *док-*клаузе доиста имају нешто од временског значења; међутим, њихово значење није компонентна ситуације означене вишом клаузом, означавају ситуацију која се поставља у изврстан временски однос према целој претходној ситуацији – однос истовремености или сукцесивности. Другим речима, оне не одређују неку другу ситуацију, и зато не могу доћи на питање *Кад* (се одиграва ситуација означена вишом клаузом)?<sup>8</sup> Њихова семантичка и синтаксичка самосталност огледа се и у паузи/зарезу који долазе испред њих. А пошто нису синтаксички уклопљене вишу клаузу, не могу имати корелатив. Често се могу преформулисати у независну клаузу, која би била у напоредном (најчешће супротном) односу према претходној клаузи. [...] Речју, имамо посла са псеудозависним клаузама *par excellence*. (Klikovac 2018: 207)

А то заправо значи да су ове „временске клаузе не само еволуирале према независним (у виду псеудозависних) него у одређеном случају о формално прешле у ту категорију – при чему су речи *кад* и *док* нужно промениле своју природу” (Klikovac 2018: 216).

Ниједан од наведених критеријума којима Д. Кликовац оспорава њихов синтаксички статус зависних временских клауза нема вриједност ни нужног ни довољног разлога за њихово проглашење независним супротним клаузама. Наиме, већина наведених карактеристичних особина, које тобож те клаузе искључују из зависних и преводе у независне, јесу особине готово свих зависносложених реченица рашчлањене структуре, у којима се зависна клауза не односи на дио надређене клаузе, него се односи на њу као цјелину (в. Belošarčková 1977: 219–224). А тих је зависних реченица, тј. реченица рашчлањене структуре, у сваком језику више од оних са нерашчлањеном структуром. И све би се оне према наведеним критеријумима Љ. Поповића и Д. Кликовац могле прогласити за псеудозависне. Уз то, учење о псеудозависности ништи неке од темељних постулата модерне синтаксе, а један од њих је да у стандардном српском језику нема ниједнога хомонимијског координирано-субординираног везника, тј. нема ниједнога хомоформнога везника који у

8 Тешко да се дата констатација може прихватити за тачну, јер нпр. на питање *Кад смо били прилегли?* логичан одговор може бити *Кад зајуца са свих страна*.

једноме контексту може бити независни, а у другоме зависни (в. и Bulić 2021). Независни и зависни везници готово да су синтаксички инкомпатибилне језичке јединице, па су следствено томе и координацијске и субординацијске реченичне структуре такође синтаксички инкомпатибилне. Васпостављање категорије псеудозависности синтаксу савременог српског језика изједначава са предхипотаксичким „стадијум[ом] хомонимичних везника који служе пре свега као маркери зависног или независног односа реченица” (Grković Mejdžor 2004: 136). Тај стадијум, међутим, припада историјској, а не савременој синтакси.

Зато и псеудозависност, баш као и псеудокоординација могу бити категорије историјске, али не и савремене српске (и словенске) синтаксе.

### 3. Закључак

Проведена анализа радова о псеудокоординацији и псеудозависности у српском језику показала је да се псеудокоординација јавља само у историјској синтакси, и да представља предхипотаксички стадијум у коме су се искључиво субординацијске синтаксичке структуре, какве су нпр. комплементацијске (допунске), оствариване формалном синтаксичком координацијом (употребом координацијског намјесто субординацијског везника). Псеудокоординација је распрострањен термин у синтаксичким историјсколингвистичким истраживањима, јер постоји у многим индоевропским (и неиндоевропским) језицима.

За разлику од општеприхваћеног интернационалног термина *псеудокоординација* (који се ни у србистици не сусреће у форми псеудонезависност), термин *псеудозависности* употребљава се искључиво у србистици (његова интернационална форма псеудосубординација није забиљежена у употреби). Тај термин је увео Љ. Поповић за три типа синтаксички зависних реченица: а) „псеудозависне финалне реченице” с „еволутивно-финалним значењем”, б) „псеудозависне следичне реченице” с везником *шако да*, и за значењски конфронтативне „псеудозависне временске реченице” с везником *док*. Проведена синтаксички критеријална анализа показала је да у сва три случаја нису у питању псеудозависне у вриједности независних реченица, него семантички специфични подтипови зависних реченица. „Учење” о псеудозависности готово некритички је прихватила (само) Д. Кликовац. Она је трима врстама псеудозависних реченица које је издвојио Љ. Поповић прикључила још двије врсте: нетипичне поредбене реченице с везником *као што*, проглашавајући их независносложеним саставним реченицама, и временске реченице с везником *кад* (коме је синониман архаични везник *док*) кад се њима изражава специфично значење временске непосредности, у литератури дефинисано или као „изненадна преурањеност” или као „изненадност појављивања у времену”. Те неспорно зависне реченице Д. Кликовац, без иједног егзактног критеријума, проглашава независносложеним супротним реченицама.

Ни Љ. Поповић ни Д. Кликовац нису, међутим, понудили шире теоријско утемељење постојања „псеудозависних реченица” као координираних реченица остварених формалном синтаксичком субординацијом (употребом зависног умјесто независног везника). Из њихове анализе тих реченица није тешко закључити зашто је идеја о постојању „псеудозависности” остала без свог теоријског утемељења. Јер, кад се категорије псеудокоординације и псеудосубординације (псеудозависности) посматрају из перспективе саодноса историјске и савремене (словенске) синтаксе, сасвим је јасно да је оправдано постојање псеудокоординацијских реченичних структура, а и да је тешко прихватљива чак и могућност постојања псеудосубординацијских структура. Општепознато је, наиме, да је историјски развој сложених реченичних структура ишао је од паратаксе ка хипотакси, и подразумијевао најмање четири развојна стадијума:

- (а) стадијум јукстапозиције реченица без икаквог везничког елемента,
- (б) стадијум хомонимичних везника који служе пре свега као маркери зависног или независног односа реченица,
- (в) стадијум синонимичних везника, тј. дублетних конструкција којима се исказује исти хипотактички однос,
- (г) стадијум специјализације везника за одређене типове зависних реченица. (Grković Mejdžor 2004: 136–137)

И кад је реализован „стадијум специјализације везника за одређене типове зависних реченица”, тј. када је дошло до усаглашености синтаксичке и концептуалне структуре исказа, тешко је, а и нелогично очекивати да дође до ретроградног процеса враћања хипотаксичких семантички граматикализованих структура у стадијум њихове паратаксичке семантичке контекстуализације. А идеја псеудозависности управо подразумијева такво становиште.

Постојање „псеудозависних реченица” Д. Кликовац ће покушати уклопити у оквиру теорије прототипа. „Реч је”, каже Д. Кликовац (2018: 182),

о таквом приступу категоријама – у овом случају категорији зависних клауза – према којем оне нису дефинисане помоћу неопходних и довољних услова које треба да задовоље њихови чланови, него помоћу прототипа – најјаснијег случаја, најбољег примера за ту категорију, на који се, неком случајношћу с њим надовезују други мање типични чланови категорије. По првом, класичном приступу категоризацији, нешто је или члан категорије или није; категорија има јасне границе, а сви њени чланови исти статус. По прототипском приступу, категорија има унутрашњу структуру, а границе категорије често нису јасно оцртане – при чему постоје и чланови који су по неким одликама слични прототипу неке друге категорије.

У наведеном цитату тешко да је ишта у сагласности са епистемологијом науке. Наиме, ако теорија прототипа у својој примјени искључује откривање „неопходних и довољних услова” за истраживану појаву, онда је она нужно ненаучна, јер нема ниједне научне дисциплине, без обзира којој од наука да припада, а да јој методолошки основ истраживања

није откриће нужних и довољних услова. Нужни и довољни услови су *condicio sine qua non* сваког научног истраживања. Осим тога, није јасно шта ауторка сматра „класичним приступом категоризацији”, јер у категоризацији великог броја граматичких, посебно семантичко-синтаксичких категорија, нити су категорије оштро диференциране нити „сви њени чланови имају исти статус”. Треба нпр. само погледати монографију о „категоризацији у систему граматике” у теорији функционално-семантичких поља А. В. Бондарка (2011), па видјети да све граматичке и синтаксичко-семантичке категорије имају центар и периферију, односно централне и периферне реализације, укључујући „прототипичност” (тј. истраживање „прототипова и њихових окружења”), континуалност и укрштање системских предмета”, и да између категорија постоје „међукаategoriјалне везе” (Bondarko 2011: 77–109). А све те „пољеве” диференцијације почивају на критеријумима заснованим на нужним и довољним условима.

Бондаркова теорија функционално-семантичких поља укључује све граматичке и синтаксичко-семантичке категорије, али не и категорију координације (паратаксе) и субординације (хипотаксе). Те категорије везане су директно за форму као носиоца одређене семантике. То су синтаксичке категорије везане директно за везничке форме. Синтаксичко „понашање” координираних и субординираних везника је инкомпатибилно. Њих, како је доказао А. М. Пешковски (1959: 131–149), не повезује ниједна заједничка особина осим конективне функције, а ни она, с обзиром на резултат, није код њих иста, јер координирани творе и независне синтагме и независне реченице, а субординирани – само зависне реченице. Због тога они, као форме, и не могу имати прототипичне и непрототипичне реализације, него се прототипичност и непрототипичност односи на тип значења које обиљежавају. И заиста, неријетко се у оквиру поједине форме зависносложене реченице могу издвојити дјелимично различите семантичке реализације, које не излазе изван дате категорије (нпр. узрока, услова, времена и сл.), с тим да се те реализације могу усложњавати семантичким компонентама других категорија, које су, међутим, увијек комуникативно секундарније у односу на основну категорију чији је носилац сам везник.

Тек ако се пренебрегне специфичност синтаксичке категорије координације и субординације, па се она „изједначи” са логичко-семантичким категоријама које стоје у подлози реченичних структура – могуће је издвојити и (под)категорију псеудозависности.

(Под)категорија „псеудозависности”, како показују њој посвећени радови, игнорише неколико научно непобитних, егзактно доказаних синтаксичких чињеница:

- а) негира самосталност логичко-семантичких категорија у односу на форме њиховог изражавања, што значи да се исте семантичке категорије, што безизузетно важи на адвербијалне семантичке категорије, могу изразити како координираним, тако и субординираним

реченичним структурама;

- б) превиђа строгу синтаксичку диференцијацију координираних и субординираних структура условљену типом везника, што значи да зависни везници творе само субординиране, а независни само координиране синтаксичке структуре,
- в) превиђа постојање два структурна типа сложених реченица, реченице затворене и реченице отворене структуре у оквиру и координацијских и субординацијских сложених реченица, тако да рашчлањена реченична структура не значи нужно и независносложену реченицу.

Из свега наведеног јасно је да „учење” о псеудозависности не почива ни на једном егзактном синтаксичком критеријуму и да би потврда постојања те категорије нужно „игнорисала” већи број синтаксички неспорних чињеница и критеријума.

## Литература

- Antonić 2001: Ivana Antoniћ, *Vremenska rečenica*, Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ašić, Dodig 2016: Tijana Ašić, Milana Dodig, Osobnosti pseudofinalnih obrta u srpskom jeziku, *Srpski jezik, književnost, umetnost*, knj. 1: *Jezik, književnost, umetnosti*, urednik Miloš Kovačević, Kragujevac: FILUM, 105–114.
- Belošarčkova 1977: Вера Арсенъевна Белошарčkова, *Современный русский язык: синтаксис*, Москва: Выцяя школа.
- Bondarko 2011: Александр Владимирович Бондарко, *Категоризация в системе грамматики*, Москва: Языки славянских культур.
- Bulić 2021: Halid Bulić, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Grković Mejdžor 2004: Jasmina Grković-Mejdžor, Uvod u istorijsku sintaksu, u: *Predavanja iz istorije jezika*, redakcija Ljiljana Subotić, Lingvističke sveske 4, Novi Sad: Filozofski fakultet, 101–144.
- Klikovac 2018: Duška Klikovac, O 'pripovedačkoj' upotrebi reči kad i dok iz ugla teorije prototipa, u: Duška Klikovac, *Srpski jezik u svetlu kognitivne lingvističke*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost, 181–216.
- Klikovac 2022: Duška Klikovac, O prirodi značenja veznika dok kad označava suprotnost (kontrast), *Južnoslovenski filolog*, LXXVIII/1, Beograd, 147–166.
- Kovačević 1998: Miloš Kovačević, Složena rečenica s kontrastnom zavisnom klauzom, u: Miloš Kovačević, *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*, Beograd: Raška škola, Srbinje: Srpsko prosvjetno i kulturno društvo „Prosvjeta”, 151–157.
- Kovačević 2003: Miloš Kovačević, O jednom ekspresivnom tipu složene rečenice s vremenskim značenjem u narativnom diskursu, u: Miloš Kovačević, *Gramatičke i stilističke teme*, Banjaluka: Književna zajednica, 141–174.
- Kovačević 2011: Miloš Kovačević, Složena rečenica s vremenskom zavisnom klauzom u značenju posteriornosti, u: Miloš Kovačević, *Gramatička pitanja srpskoga jezika*, Beograd: Jasen, 127–158.

- Kovačević 2023: Miloš Kovačević, Status veznika *dok* u kontrastnim rečenica, *Južnoslovenski filolog*, LXXIX/2, Beograd, 171–189.
- Kovačević 2023a: Miloš Kovačević, Izražavanje vremenske neposrednosti zavisnosloženom rečenicom, *Oktoih*, 14, Podgorica. (u štampi)
- Milošević 1981–1982: Ksenija Milošević, Jedan funkcionalno neizdiferencirani (kombinovani) tip odnosa u složenoj rečenici u srpskohrvatskom jeziku, *Makedonski jezik*, XXXII–XXXIII, Skopje, 465–476.
- Nikolić 2017: Milka Nikolić, *Poredbeno-načinske konstrukcije u srpskom jeziku*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Palić 2007: Ismail Palić, *Sintaksa i semantika načina*, Sarajevo: Bookline.
- Pavlović 2009: Slobodan Pavlović, *Starosrpska zavisna rečenica od XII do XV veka*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Pavlović 2013: Slobodan Pavlović, *Uzroci i mehanizmi sintaksičkih promena u srpskom jeziku*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Pavlović 2022: Slobodan Pavlović, Dopunska pseudokoordinacija u starosrpskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, LXXVIII/2, Beograd, 221–238.
- Petrović 1986: Vladislava Petrović, Netipične poredbene i načinske rečenice sa veznikom kao što, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 15/1, 115–122.
- Peškovski 1959: Александр Матвеевич Пешковский, Существует ли в русском языке сочинение и подчинение предложений, у: Александр Матвеевич Пешковский, *Избранные труды*, Москва, 131–149. [први пут објављено 1926, у часопису *Родный язык в школе*, бр. 11–12, 1926]
- Popović 1977: Ljubomir Popović, Namerne rečenice u funkciji naprednih, *Književnost i jezik*, XIV/1–4, 1977, 154–163.
- Popović 2014: Ljudmila Popović, *Kontrastivna gramatika srpskog i ukrajinskog jezika: taksis i evidencijalnost*, Beograd: SANU.
- Radović Tešić 2002: Milica Radović-Tešić, *Imenice s prefiksima u srpskom jeziku*, Beograd: Institut za srpski jezik.
- Ružić 2006: Vladislava Ružić, *Dopunske rečenice u savremenom srpskom jeziku*, Novi Sad: Matica srpska.
- Ružić 2022: Vladislava Ružić, O finalnim rečenicama u srpskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, LXXVIII/2, Beograd, 557–576.
- Stanojević 2022: Veran Stanojević, O značenju 'iznenadne preuranjenosti' u vremen-skim rečenicama, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 51/1, Beograd: MSC, 243–253.
- Stanojčić, Popović 1992: Živojin Stanojčić, Ljubomir Popović, *Gramatika srpskoga jezika*, Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole, drugo izdanje, Beograd – Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tanasić 2012: Sreto Tanasić, Zavisne kontrastne rečenice, u: Sreto Tanasić, *Iz sintakse srpske rečenice*, Beograd: Beogradska knjiga, Institut za srpski jezik SANU, 195–210.
- Tanasić 2012a: Sreto Tanasić, Veznička i priloška upotreba spojeva *tek što, samo što, taman što*, u: Sreto Tanasić, *Iz sintakse srpske rečenice*, Beograd: Beogradska knjiga, 157–162.

Vukojević 2008: Luka Vukojević, *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

**Milos M. Kovacevic**

**ON PSEUDOCOORDINATION  
AND PSEUDO-DEPENDENCE IN SERBIAN SYNTAX**

**Summary**

The analysis of papers on pseudocoordination and pseudo-dependence in Serbian showed that pseudocoordination occurs in historical syntax only, and that it represents a pre-hypotaxic stage which only incorporates subordinating syntactic structures, such as complementation (supplementary), realized by formal syntactic coordination (using a coordinating instead of subordinating conjunction). Pseudocoordination is a widespread and scientifically well-established term in syntactic research of historical linguistics, as it exists in many Indo-European (and non-Indo-European) languages.

Unlike the generally accepted international term *pseudocoordination* (which is not found in the form of *pseudo-independence* in Serbian), the term *pseudo-dependence* is used exclusively in Serbian (its international form pseudo-subordination has not been recorded in use). That term was introduced by Lj. Popović for three types of syntactically dependent sentences, to which D. Klikovac added two more types. The performed syntactic criterial analysis showed that there are no cases with pseudo-dependent sentences functioning as independent sentences, but they rather represent semantically specific subtypes of dependent sentences.

The analysis of papers on pseudo-dependence showed that the „precept” on pseudo-dependence does not rest on any exact syntactic criteria and that the confirmation of the existence of that category would necessarily „ignore” a large number of syntactically indisputable facts and criteria. Hence the term pseudo-dependence, unlike the term pseudocoordination, has no scientific justification.

**Keywords:** the Serbian language, coordination, subordination, pseudo-independence, pseudo-dependence, historical syntax, contemporary Serbian syntax

*Примљен: 21. јун 2023. године  
Прихваћен: 27. фебруар 2024. године*